

Філософія

УДК 140.8:930.85

Леощенко Дмитро Іванович

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Комунальний заклад вищої освіти

«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради

Леощенко Дмитрий Иванович

кандидат философских наук,

доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин

Коммунальное учреждение высшего образования

«Хортицкая национальная учебно-реабилитационная академия»

Запорожского областного совета

Leoshchenko Dmytro

Candidate of Philosophical Sciences,

Associate Professor of the Department of Social-Humanitarian Disciplines

Municipal Institution of Higher Education

“Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy”

of Zaporizhzhia Regional Council

**ТИП СВІТОГЛЯДУ ЯК КРИТЕРІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ
ПРИНАЛЕЖНОСТІ
ТИП МИРОВОЗЗРЕНИЯ КАК КРИТЕРИЙ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ
ПРИНАДЛЕЖНОСТИ
THE WORLDVIEW TYPE AS A CRITERION OF CIVILIZATIONAL
IDENTITY**

Анотація. У статті розглядається проблема цивілізаційної ідентифікації, від вирішення якої багато в чому залежить правильність розуміння особливостей історичного розвитку конкретного суспільства. Обґрунтовуючи тезу про зумовленість цивілізаційного типу світоглядними факторами, автор стверджує, що цивілізаційна приналежність визначається домінуванням однієї зі складових масового світогляду – «колективістської» чи «індивідуалістичної».

Ключові слова: цивілізаційна ідентичність, цивілізації «східного» та «західного» типів, «колективістський» та «індивідуалістичний» типи світогляду.

Аннотація. В статье рассматривается проблема цивилизационной идентификации, от решения которой во многом зависит правильность понимания особенностей исторического развития конкретного общества. Обосновывая тезис о содержании мировоззрения как детерминанте цивилизационной принадлежности, автор утверждает, что последняя определяется доминированием одной из составляющих массового мировоззрения – «коллективистской» или «индивидуалистической».

Ключевые слова: цивилизационная идентичность, цивилизации «восточного» и «западного» типов, «коллективистский» и «индивидуалистический» типы мировоззрения.

Summary. The article is devoted to the problem of civilizational identification. The solution of this problem largely determines the correct understanding of the historical development features for particular society. The thesis about the conditionality of the civilizational type by worldview's factors is substantiated. On this basis, the author claims that civilizational identity is determined by the dominance of one from the components of the mass worldview – "collectivist" or "individualistic".

Key words: *civilizational identity, "Eastern" and "Western" types of civilization, "collectivist" and "individualistic" types of worldview.*

Актуальність вирішення питання цивілізаційної приналежності переконливо ілюструється ситуацією, що склалася у сучасному українському суспільстві. Наприклад, у колективній праці науковців інститутів Національної академії наук України під красномовною назвою «Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь» прямо стверджується, що необхідність цивілізаційної ідентифікації України є метою, що «вже тривалий час домінує у свідомості населення України» [6, с. 11]. Щоправда, нагальність цієї проблеми обґрунтовується авторами тим, що «визначення цивілізаційної належності України поки що відбувається» [6, с. 11]. Причому відбувається не як осягнення ситуації, що склалася об'єктивно, а як вибір між певними типологічними моделями. Знов-таки, наполягаючи на важливості проблеми, автори стверджують, що «цивілізаційний вибір на певних етапах історії країни стає Вибором з великої літери – є доленосним і передбачає фундаментальний стратегічний результат» [6, с. 280].

На нашу думку, сама наявність вибору між варіантами, що вже існують, а не створюються за волею суб'єкта, означає не стільки можливість вибору за суб'єктивним бажанням, скільки адекватність такого вибору об'єктивній реальності. А це, у свою чергу, залежить від того, наскільки наше знання про об'єкт дослідження є істинним.

Істинність отриманого знання багато в чому визначається ефективністю методології наукового дослідження, яка у нашому випадку представлена цивілізаційним підходом. Вже загальний огляд спадку таких класиків цивілізаційного підходу як М. Данилевський, О. Шпенглер, К. Ясперс, А. Дж. Тойнбі, П. Сорокін та ін. дозволяє стверджувати, що він не має чіткої наукової оформленості. Виявляється це, насамперед у

відсутності єдності думок щодо концептуальних питань. Зокрема, не на користь цивілізаційної концепції свідчить, на нашу думку, відсутність чітких уявлень відносно типології цивілізацій. Так у своїй фундаментальній праці «Дослідження історії» А. Дж. Тойнбі в різних місцях визначає різну кількість таких цивілізацій: від 13 до 36 [4, с. 371-374].

Слідом за класиками розробку цивілізаційної проблематики продовжили такі визнані авторитети у цій галузі, як С. Хантінгтон, С. Кримський, Ю. Павленко та ін. Але і їхні напрацювання не позбавили до кінця цивілізаційний підхід його недоліків, серед яких традиційно позначають «невизначеність критеріїв при виділення цивілізацій і при визначенні ступеня розвиненості тієї чи іншої цивілізації» [2, с. 45].

І все-таки при наявності певних недоліків необхідно визнати, що цивілізаційний підхід містить і ряд, безсумнівно, раціональних моментів, серед яких найбільш цікавими для нас є два.

По-перше, незважаючи на всю розмаїтість наявних на сьогоднішній день класифікацій цивілізаційних типів, більшість дослідників зводить їх до двох груп з властивими характерними рисами. Для зручності розглянемо ці характерні риси у вигляді порівняльної таблиці (Таблиця 1).

Таблиця 1

Характеристика цивілізаційних типів за їхніми характерними рисами

показник (характерні риси)	Цивілізаційний тип	
	цивілізації «східного» («традиційного» чи «консервативного») типу	цивілізації «західного» («прогресуючого») типу
ступінь індивідуальної свободи	підпорядкування інтересів особистості інтересам колектив, тісний зв'язок індивіда зі своїм соціальним середовищем;	високий ступінь індивідуальної свободи і широкі права особистості, відносно низька залежність особистості від соціального походження;
темпи розвитку	низькі темпи розвитку, сталість, консерватизм;	динамізм, мінливість, високі темпи розвитку;

характер державної влади	деспотичний, високий ступінь централізованого державного контролю над суспільством, що найчастіше виявляються у	демократичний, дотримання принципу розподілу влади, державний контроль над суспільством не носить
	формі авторитаризму чи тоталітаризму;	постійного і всеосяжного характеру;
форма власності	пануюча форма власності колективна у вигляді державної.	панування приватної власності і ринковий тип економіки.

Джерело: складено автором на основі [3, с. 155-159]).

По-друге, основною причиною таких суттєвих розбіжностей більшість сучасних дослідників вважають відмінності в області духовної культури, що більш за все проявляється в сфері релігії.

Останнє положення є, на наш погляд, дуже суттєвим, враховуючи те, що світогляд як феномен теж відноситься до сфери духовного. Наприклад, А. Баранов безспідставно стверджує, що «цивілізація розуміється... як соціально-історична спільність макрорівня, що об'єднує індивідів та їх спільноти на основі світогляду (духовного ядра)» [1].

Необхідно зазначити, що відмінності цивілізацій східного і західного типів зумовлюються, на наш погляд, перш за все співвідношенням двох складових світогляду: колективістської та індивідуалістичної. Причому необхідно зважати на те, що ці складові завжди діалектично співіснують в структурі світогляду як на індивідуальному, так і на масовому рівнях. Таке співіснування у світогляді колективістських та індивідуалістичних уявлень пояснюється дуже просто. З одного боку, людина є істотою суспільною і формується як людина тільки в людському суспільстві – в цьому витокі колективізму. Але, з іншого боку, людина наділена розумом і, як свідомою істотою, просто не може не фіксувати індивідуальних особливостей в першу чергу своїх і кожної окремої людини (зовнішня несхожість, відмінності у фізичних і розумових здібностях та ін.) – це є підставою для розвитку індивідуалізму. Отже ці дві складові завжди присутні у структурі світогляду, але домінує, як правило, одна з них і тому ми можемо казати,

що в кожному конкретному випадку (нагадаємо: як на індивідуальному, так і на масовому рівнях) ми маємо прояв або «колективістського» типу світогляду, або «індивідуалістичного».

Основний зміст світогляду «колективістського» типу можна визначити як усвідомлення індивідом себе не тільки частиною людської спільноти (навіть при всіх своїх індивідуальних особливостях), але й складовою частиною світу як цілісної системи взаємопов'язаних явищ (онтологічний аспект). Така система поглядів визначає вкрай обережний, зважений характер діяльності індивіда (практичний аспект), оскільки передбачає всебічний аналіз і оцінку наслідків будь-яких, навіть незначних, своїх дій для світу як складної системи, частиною якої є сам діючий суб'єкт. Якщо при цьому не обмежуватися розумінням тільки «миттєвого» колективізму, а розглядати його, так би мовити, у часовій перспективі у вигляді поваги до традицій попередніх поколінь і врахування інтересів наступних (аксіологічний аспект), то стає зрозумілим, наскільки обмеженою є активність індивіда-колективіста тією значною кількістю стримуючих факторів, які обов'язково необхідно враховувати. Цим, до речі, пояснюється та відмінність між східним (традиційним, консервативним) та західним (прогресуючим) типами цивілізацій, яка є найбільш помітною і відображується у їхніх других назвах, що наведені в дужках, а саме: темпи розвитку.

Основний зміст «індивідуалістичного» світогляду полягає в пріоритеті власних інтересів і їхній реалізації у будь-який засіб. При цьому власна особистість розглядається як особлива цінність (аксіологічний аспект). Це, у свою чергу, є підставою для виокремлення себе як особливого явища із цілісної системи світу (онтологічний аспект). Світ розглядається окремо як об'єкт свого активного впливу, а будь-яке інше явище, в тому числі й інший такий же індивід, сприймається, насамперед, як засіб для досягнення головної мети – реалізації власних інтересів.

Зрозуміло, що інтенсивна і наполеглива діяльність індивідуаліста, спрямована на досягнення головної вищезгаданої мети, характеризується високим рівнем активності внаслідок якщо не повної відсутності, то, в усякому разі, дуже незначної кількості її обмежень (практичний аспект). При цьому інтенсивна діяльність індивідуаліста активно спрямована на пошук додаткових засобів посилення свого впливу на світ (звідсіль і «техногенність» західної цивілізації) з метою його підпорядкування собі.

Отже, взявши за відправне положення про те, що відмінності цивілізацій східного і західного типів зумовлюються перш за все світоглядними факторами, надалі необхідно конкретизувати, що ці відмінності зумовлені домінуванням відповідно колективістської або індивідуалістичної складової масового світогляду.

На завершення необхідно зазначити, що розуміння значущості співвідношення колективізму та індивідуалізму певним чином знаходить своє відображення у дослідженнях, які базуються на цивілізаційному підході. Наприклад, такий визнаний авторитет, як С. Хантингтон констатує, що «в ісламській, конфуціанській, японській, індуїстській, буддистській і православній культурах майже не знаходять відгуку такі західні ідеї, як *індивідуалізм* (курсив наш – Л.Д.), лібералізм, конституціоналізм, права людини, рівність, свобода, верховенство закону, демократія, вільний ринок...» [5, с. 43].

Література

1. Баранов А.В. Цивилизационная идентичность Украины в условиях конкуренции геополитических проектов: уроки постсоветских дискуссий // Политическое пространство и социальное время: материалы XXXI Харакского форума и XIII международного семинара, Ялта, 22-26 ноября 2016 г. URL: <http://c->

eho.info/doslovno/tsivilizatsionnaya-identichnost-ukrainy-v-usloviyakh-konkurentsii-geopoliticheskikh-proektov/ (дата звернення: 14.08.2020)

2. Гусейнов Р. М., Семенихина В. А. Экономическая история. Москва: Издательство Юрайт, 2014. 686 с. URL: http://static.ozone.ru/multimedia/book_file/1008797592.pdf (дата звернення: 12.08.2020)
3. Павленко Ю. В. Три підходи до розуміння світового історичного процесу // Політична думка. 1997. № 1. С. 151-164.
4. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії: у 2 т. Київ: Основи, 1995. Т. 2: Скорочена версія томів VII-X Д.Ч. Семервелла. 406 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Политические исследования. 1994. № 1. С. 33-48.
6. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.